

Любов Пархета,

*к. пед. н., доцент кафедри української літератури,
українознавства та методик їх навчання*

*Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини*

СЛОВЕСНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ- ФІЛОЛОГА

Актуальність теми дослідження зумовлюється тим, що гуманістичний підхід до вирішення освітніх завдань передбачає використання навчальних технологій, які створюють атмосферу для демократичного спілкування: взаєморозуміння, стосунків конструктивізму та співпраці, розумного консенсусу. У цьому плані особливої значущості набувають словесні навчання як група дидактичних методів, що сприяють активізації діалогічної взаємодії вчителів та учнів, спрямованої на всебічний розвиток особистості дитини. Тому в сучасний період розвитку педагогічної думки в Україні значну наукову цінність має звернення вчених, практиків до генези словесних методів навчання й виявлення набутого освітньо-виховного досвіду їх використання в зарубіжній і вітчизняній педагогічній думці.

Словесні методи навчання як педагогічна проблема належать до широко досліджуваних. Так, значення їх, роль і місце в навчальному процесі обґрунтовано сучасними педагогами України: Ю. Бабанським, Т. Бугайко, Ф. Бугайко, Н. Волошиною, В. Недільком, Є. Пасічником, М.Пентилюк, Б. Степанишиним, Г. Токмань та ін.

На доцільність звернення до творчої спадщини вітчизняних педагогів і вчених минулого вказує той факт, що одним із шляхів удосконалення реалізації словесних методів сьогодні є творче опрацювання педагогічного досвіду вчителів-практиків.

Мета дослідження – систематизувати й узагальнити досвід використання словесних методів навчання у практиці вчителів-філологів загальноосвітніх шкіл.

З'ясуємо, що метод навчання – досить складне, багатоякісне багатовимірне педагогічне явище, в якому знаходять відображення об'єктивні закономірності, принципи, цілі, зміст і форми навчання. У методиці літератури проблема методів вивчення художнього твору та літературного процесу займає центральне місце. З'ясування сутності і завдань дидактики, зокрема методики літератури, дало змогу повніше й краще розкрити суть і шляхи удосконалення методів вивчення мистецтва слова в школі. При цьому слід мати на увазі спільну основу методів навчання і виховання в школі. Цей зв'язок з іншими дидактичними категоріями взаємозворотній: принципи, цілі, зміст і форми навчання визначають метод, але вони не можуть бути реалізовані без нього, без урахування можливостей їх практичної реалізації. Показано різноманітні підходи педагогів і методистів до проблеми класифікації методів, зокрема таких учених як М. Рибникова, В. Голубков, Т. Бугайко, Г. Ващенко, Є. Пасічник та інших.

Досліджуємо сутність і вимоги до розповіді та шкільної лекції. Визначено основні різновиди розповіді, зокрема:

- науково-популярна розповідь (ґрунтується на аналізі фактичного матеріалу);
- художня розповідь (образний переказ різноманітних фактів, подій, вчинків тощо);
- розповідь-опис чи оповідання (послідовний виклад основних ознак, особливостей предметів і явищ довкілля, наприклад опис історичних подій).

Учителі-словесники часто на уроках літератури звертаються до лекції – найбільш зручного та економного засобу передачі складного, великого за обсягом навчального матеріалу. Автори низки загально-педагогічних праць називають лекцію зовнішньою формою, інші – різновидом усного викладу. Водночас методисти літератури (В. Голубков, Т. Бугайко, О. Мазуркевич, В. Неділько, Є. Пасічник)[1-5] вважають лекцію одним з провідних методів у викладанні літератури, особливо в старших класах.

Доведено, що головною метою лекції є не опис фактів і явищ літературного процесу, а глибоке розуміння його розвитку, формування в учнів старших класів навичок зв'язного і цілісного засвоєння літературних знань як могутнього фактора естетичного виховання.

Застосування методу шкільної лекції диктується не лише навчально-виховними завданнями та характером дидактичного матеріалу, але її віковими особливостями учнів, рівнем їхньої підготовки. Сприймання лекційного викладу вимагає від учнів широкого кола знань, уміння зосереджуватись під час слухання, запам'ятовувати основне. Рівень розумового розвитку старшокласників дозволяє вільно користуватися лекцією як ефективним методом вивчення літератури. Проте метод шкільної лекції часто піддається критиці за те, що під час його використання передаються „готові” знання. Більшість наукових праць, які вивчаються в загальноосвітній школі, дидактично оброблені, доступні для учнів. Це закономірно, адже у процесі навчання неможливо кожного разу під час одержання нових понять проходити весь той шлях пізнання, який пройшло людство. Багато з того, що пізнано, перевірено практикою, оформлено в наукових поняттях, засвоюється, зазвичай, в готовому вигляді.

Використання методу шкільної лекції на уроках літератури дозволяє також здійснювати глибокий вплив на емоційну сферу учнів, стимулює до власної пізнавальної діяльності.

Для активізації розумової активності учнів під час лекції пропонуємо такі способи одержання зворотного зв'язку: прямі запитання, навчальні мікроанкети, письмове виявлення розуміння учнями вузлових положень лекції, взаємоопитування школярів і констатація та аналіз їхніх різних психічних станів на лекції.

Чимось середнім, проміжним між лекцією і бесідою є коментоване читання, коментування. Це такий інтегрований метод, складники якого – виразно-художнє читання, розкриття змісту щойно прочитаного, тлумачення найсуттєвішого, вивчення засобів майстерності письменника, тропів і

стилістичних фігур, організація учнів на простеження сюжету тощо. Коментоване читання може бути зведене лише до пояснення тексту вчителем, але його можна активізувати, залучивши учнів до коментування ідейно-художнього змісту твору – і тоді це активний метод, тим паче, що від уроку до уроку питома вага участі учнів у коментуванні має все збільшуватися і поступово коментоване читання перетворюється в аргументовану цитатами бесіду.

Виразно-художнє читання серед способів вивчення літератури школярами вважаємо провідним методом з огляду на багатство граней його функціонування і трактуємо його як найсуттєвіший доказ професійної спроможності. Читаючи літературний твір вголос перед класом, учитель уже цим організовує процес його сприйняття і своїм індивідуальним читанням (інтонацією, логічними наголосами, темпом) дає учням зразок особистого підходу до мистецтва художнього слова і до розуміння ідейно-художнього змісту його. Виразно-художнє читання, зокрема хорове (гуртове), посідає найпочесніше місце і серед методів естетичного виховання учнів. Поряд з хоровим, ансамблевим та сольним співом, виразно-художнє читання – могутній засіб плекання художніх смаків, витонченого відчуття краси художньої тканини мистецького твору. Читання байок в особах, мелодекламація, інсценування, читання в ролях яв (дій) п'єс, вся ота „гра в театр” – це ціла школа виховання органічної потреби видовищ у духовному житті людини, школа мистецького трактування сценічного мистецтва, а через нього – і оперного, кіно, телебачення тощо.

На уроках літератури ефективність навчання і виховання великою мірою залежить від системи запитань, що їх добирає вчитель, готуючись до аналізу твору в класі. Бесіда, як двосторонній процес пояснення – і з боку вчителя, і з боку учнів – приводить у такому разі до кращих результатів.

Сутність бесіди полягає в тому, щоб, по-перше, за допомогою цілеспрямованих і вміло поставлених запитань актуалізувати відомі учням

знання, по-друге, досягти засвоєння ними нових знань шляхом самостійних обмірковувань, узагальнень та інших розумових операцій.

Основні різновиди навчальної бесіди:

- вступна (як правило, проводиться перед початком навчальної роботи з метою з'ясувати розуміння учнями запланованих навчальних заходів і перевірити їхню готовність до певних навчально-пізнавальних дій);
- бесіда-повідомлення (базується на спостереженнях, певних документах тощо);
- бесіда-повторення (проводиться для закріплення навчального матеріалу);
- контрольна (використовується для перевірки засвоєних знань);
- катехізисна (спрямована на відтворення відповідей, які вимагають тренування пам'яті);
- евристична (педагог за допомогою вміло поставлених запитань скеровує учнів на формування нових знань, висновків, правил, законів, логічних обґрунтувань на основі наявних знань і досвіду).

Застосування інтерактивних методів навчання вимагає старанної підготовки вчителя й учнів. Таке навчання сприяє створенню атмосфери співпраці, взаємодії, дає змогу вчителю стати справжнім лідером дитячого колективу. Сутність інтерактивного навчання полягає у тому, що в навчальний процес залучаються всі учні. Інтерактивний – означає здатний взаємодіяти або перебувати в режимі бесіди, діалогу з чим-небудь або ким-небудь, для літератури – з художнім текстом, уявленим автором, літературним героєм, критиком, товаришем, вчителем. Отже, інтерактивне навчання – передовсім діалогічне навчання, якому притаманна тісна взаємодія викладача і учня [6, с. 5]

Орієнтація сучасного літературознавства на діалогізм як принцип розуміння художнього тексту роблять інтерактивну технологію особливо привабливою для вчителя української літератури.

Отже, словесні методи навчання в історії дидактики та методики, посідають вагомe місце і важливу роль у розв'язанні освітньо-виховних завдань. Визначено основні різновиди словесних методів навчання, серед яких лекція, розповідь, бесіда, проблемні та інноваційні методи.

Досліджена методика використання словесних методів на уроках української літератури. Схарактеризовано методичні рекомендації та сформульовано (на підставі вивчення досвіду роботи вчителів, аналізу методичної літератури) умови ефективного застосування їх.

З'ясовано, які інтерактивні методи навчання є найбільш ефективними у вивченні літератури. Це такі як метод проєктів, метод занурення, метод акваріуму, “Мозкова атака”, метод конкретної ситуації, “Мікрофон” і т.ін. Доведено, що застосування інтерактивних методів сприяє створенню атмосфери співпраці, взаємодії, дає змогу вчителю стати справжнім лідером дитячого колективу. Практична реалізація запропонованих методик дає змогу підвищувати розумову активність учнів на уроках розвиває здатність творчо мислити і зацікавлює до вивчення літератури.

Список використаних джерел

1. Бугайко Т.Ф., Бугайко Ф.Ф. Методика викладання української літератури в середній школі. К. 1952. 392 с.
2. Мазуркевич О.Р. Метод і творчість: Удосконалення методів вивчення української літератури в процесі їх розвитку і творчого застосування. К.: Рад. школа, 1973. 255 с.
3. Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник / За ред. доктора пед. наук, професора, члена-кореспондента АПН України Н.Й. Волошиної. К.: Ленвіт, 2002. 344 с.
4. Неділько В.Я. Методика викладання української літератури в середній школі. К.: Вища школа, 1978. 248 с.
5. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури. К.: Ленвіт, 2000. 384 с.

6. Перенчук Л.В. Інновації на уроках словесності // Вивчаємо українську мову та літературу. 2006. № 13. С.5-8.
7. Степанишин Б.І. Викладання української літератури в школі. К.: РВЦ “Проза”, 1995. 256 с.
8. Токмань Г. Методи викладання літератури в їхній особистісній спрямованості на учня // Дивослово. 2004. № 2. С.43-48.